

JAVASLAT A CIGÁNY GYEREKEK ÉS FIATALOK OKTATÁSÁNAK ÜGYÉBEN

Hogy ne hulljanak ki az iskolából

A cigány gyermekek oktatásának problémáit jól ismerő szakmai és civil szervezetek hosszú távú koncepciót készítettek a gondok orvoslására. Az alábbiakban abból a júniusban, Derdák Tibor és Orsós János vezetésével készült javaslatból közlünk részleteket, amelyet a szervezetek eljuttattak a miniszterelnöknek, illetve az ifjúsági és sport-, az igazságügyi, az oktatási, továbbá a szociális és családügyi miniszternek.

Az érintett szervezetek, szakemberek, valamint a kérdés iránt érzékeny magánemberek nagy várakozással tekintenek az elé, hogy a kormány ez évben áttekinti a cigánysággal kapcsolatos intézkedéseit. Ma, amikor a romák ügye veszélyes mértékben átpolitizálódott, célravezető, ha józan, szakmai megközelítések mutatnak rá a gondok enyhítésének módjaira. Kérjük a kormánytól, hogy kezdjen érdemi egyeztetést azokkal a szakemberekkel, akik az elmúlt évtizedben eredményekkel mérhető munkát végeztek egy olyan területen, ahol az országos összkép kudarcokkal teljes.

A működő, eredményes programokat egy országos cselekvési programba szükséges integrálni, hogy eredményes munka kezdődhessen ott is, ahol még nincsenek sikerek. Segíteni szeretnénk egy olyan cselekvési program összeállításában, ahol az állami ráfordítások hatékonysága fölött mérhető kritériumrendszer őrökdi. Az általunk megfogalmazott javaslatok elsősorban a szociális szféra, az egyházi és civil kezdeményezések, valamint az állami oktatásügy, ifjúságpolitika, kisebbségpolitika között tesznek szükségessé egyeztetéseket.

A rendszerváltás évtizede számos olyan példaszerű oktatási intézményt, pedagógiai megoldást hozott létre, amelyre joggal büszke az ország, hiszen általuk valós eredményeket mutathatunk föl. Számos cigány közösség, család és egyén, jelentős áldozatokat vállalva, sikerrel meghódította a közép- és felsőfokú oktatási intézményeket. Sajnos ma még ők a kivételek. A törekvéseiket sikerrel segítő programok is elszigetelt kezdeményezések: nem illeszkednek egységes állami stratégiába.

Elérkezett az ideje, hogy az eredményes próbálkozások rendszerbe foglalásával végre átfogó stratégiát működtessen az oktatásirányítás, az ifjúsági politika, valamint a szociális és családügy. Az óvodától az egyetemig számos intézkedésre van szükség, hogy az oktatási rendszer ne zsákutcá-

ja, hanem kitörési pontja legyen a cigány családoknak. Ma már bátran vállalhatjuk a szembenézést azzal a nemzeti problémával, hogy míg a hazai fiatalság teljes korosztályának 70 százaléka érettségihez jut, addig a cigány fiatalok 90 százalékának ugyanez a végzettség elérhetetlen álom. A kialakítandó stratégiának körülhatárolható állami intézkedések megfogalmazására kell irányulnia. Az egyes teendők, különálló államigazgatási feladatok, feladatkörök megjelölése érdekében tételesen meg kell határozni:

1. Az egyes intézkedések célcsoportjait, nevezetesen: a nemzetiségi oktatásra és nevelésre igényt tartók körét, az interkulturális oktatás és nevelés célcsoportját, a szociokulturális másság problémáival küzdők körét; az említett rétegek meghatározásához szükséges kritériumokat; 2. a képzettségi szinteket, melyek tömeges elérése közvetlen cél: az egyes intézmények által elvégzett munka eredményének méréséhez szükséges, országosan egységes kritériumokat; 3. a végrehajtás eszközeit: a rövid távú finanszírozási környezet helyett hosszú távú működési feltételek kidolgozását, az egyedi intézmények finanszírozása helyett a feladatok finanszírozásának kidolgozását, a bevált szakmai eszközök közkinccsé tételének módját, az eredménytelen ráfordítások átforgatását.

1. A STRATÉGIA FŐBB ELEMEI •

Első lépés a különböző lehetséges intézkedések célcsoportjainak meghatározása.

A szociológia módszertanának kellő szigorral történő alkalmazása segítségével nagy biztonsággal meg lehet húzni annak a néhány 100 000 főt kitevő társadalmi körnek a határait, amely ma szinte teljes egészében kiszorul a piacépes továbbtanulásból. Ez az a réteg, amelynek tervszerű társadalmi segítségre van szüksége ahhoz, hogy ne termelődjön újra a nyomor és a ki-

látástalanság spirálja. A cigány lakosság jelentékeny része ide tartozik, ám e társadalmi csoport nem kizárólag cigányokból áll. E réteg fiatal korosztálya ma nem kapja meg azt az állami gondoskodást, amelyet a szerencsésebb helyzetű ifjúság fejkvóták formájában élvezhet a közép- és felsőoktatásban. Ha valaki cigány nemzetiségű, nem okvetlenül tartozik a fent leírt csoporthoz. A teendők meghatározásához ezért két különböző definíció (egy nemzetiségi és egy szociális) önálló alkalmazása szükséges. A két meghatározás nyomán kirajzolódó két embercsoport a személyeket és a családokat tekintve ugyan jórészt egybeesik, ám a feladatok a két területen nagyon is különböznek.

A két definíció által megjelölt két problémakör tehát önálló kezelést igényel akkor is, ha alkalmasint ugyanazon családokról van szó. A kétféle feladat államigazgatási kezelését külön kell választani. Az oktatásirányítás rendszerében ma még sajnálatos módon összekeveredik a szociális és a nemzetiségi szempontrendszer. A „cigány felzárkóztató oktatás” például mint finanszírozási kategória ezért sértő. E kifejezés létezése azt feltételezi, hogy egy-egy adott diák esetében mélyen rejlő, lényegi összefüggés áll fenn a nemzetiségi csoporthoz való tartozás és a felzárkóztatásra való rászorultság között.

1.1.1 A nemzetiségi oktatásnak a nemzetiségi kultúra, az anyanyelv ápolása, a nemzetiségek kulturált együttélésének megalapozása lehet a kizárólagos feladata.

Az oktatási törvény vonatkozó (48.§ [1/b] utolsó és utolsó előtti) bekezdésének teljesüléséhez hiányzik a mérhető, korszerű követelményrendszer és tananyag. Ennek következtében az egyes óvodák és általános iskolák munkája ma nem vethető össze ezen a területen. A nemzetiségi és felzárkóztatási szempontok keveredése azt is lehetetlenné teszi ma, hogy pontos képet alkossunk: mely családok igénylik a cigány nemzetiségi kultúra és nyelv iskolai oktatását.

A Dél-Dunántúlon kialakult intézményrendszer tapasztalatai arról győznek meg bennünket, hogy egy-egy régió közoktatási rendszerében csak akkor fog megjelenni komolyan vehető szintű cigány nemzetiségi oktatás, ha léteznek módszertani központok (nemzetiségi középiskolák, középiskolai kollégiumok, felsőoktatási tanszékek, szakkollégiumok), amelyek kisugárzó

hatása megteremti a családokban az igényt és a szakmában az igényességet.

Sürgős döntéseket igényel a nemzetiségi oktatásra hivatkozó szegregált oktatási modellek ügye. A cigányság körében oly erős az etnikai elkülönítés felszámolásának igénye, hogy az oktatásirányítás nem késlekedhet tovább az intézményes lépésekkel. A nemzetiségi és etnikai oktatásnak az előző kormányzati ciklusban született irányelveit ehhez át kell alakítani, mivel az elkülönítést megvalósító iskoláknak ez a dokumentum a legfőbb hivatkozási alapja. Az irányelv szövegében sorakozó problematikus megközelítések korrigálásában jelen javaslat megfogalmazói szeretnének segítséget nyújtani az Oktatási Minisztérium számára.

1.1.2 A magyar iskolákban egyre égetőbb kérdés, hogy a cigány és nem cigány tanulók találkozzanak egymás értékeivel. A nemzetközi szakirodalomban interkulturális oktatásnak hívják, amikor a különböző etnikumhoz tartozó diákok egymás kulturális értékeit közösen tanulják. Az ezt előíró oktatási törvényi rendelkezés világosan meghatározza a célcsoportot: azon iskolák nem cigány diákjainak összességéről van szó, akiknek a településén élnek cigányok. Ezen előírás a hazai óvodákban és általános iskolákban igen egyenetlenül, középfokon pedig egyáltalán nem teljesül.

Az interkulturális oktatásról a 32/1997. (XI. 5.) MKM-rendelet szól, a nemzetközi gyakorlattól és az oktatási törvénytől egészen eltérő hangon. E rendelet sajátos fenntartásokkal tekint az interkulturális oktatásra, s nem úgy, mint a nemzetiségi oktatás természetes és szükséges kiegészítőjére („6. Az interkulturális oktatás akkor szervezhető meg, ha ez nem akadályozza a kisebbségi oktatást”). A rendelet szövege szerint nem cél, hogy minél több nem ci-

gány diák tanuljon a cigányság értékeiről („5. A ... foglalkozásokon a kisebbségi oktatásban részt vevők aránya nem lehet alacsonyabb, mint a kisebbségi oktatásban részt nem vevők aránya”). A finanszírozás hiánya folytán pedig az interkulturális rendelkezés egész egyszerűen írott malaszt marad.

1.1.3 A szociális problémák, amelyek az iskolai sikeresség tömeges akadályát képezik, szociális, szociokulturális és szociálpedagógiai jellegű kezelésre várnak. A nemzetiségi eszközrendszer erre nem való.

E területen három tárca szoros együttműködésére volna szükség. Az óvodás korosztály körében az óvodába adás előtt tornyosuló akadályok legyőzésében van szükség a Szociális és Családügyi Minisztérium szerepvállalására. Az általános iskolás korosztályban jelentkező szociálpedagógiai feladatok mindenekelőtt az Oktatási Minisztériumot terhelik. A 14–24 év közötti korosztály esetében viszont a Családügyi Minisztérium és az Ifjúsági és Sportminisztérium aktív közreműködésére volna szükség ahhoz, hogy e csoport az Oktatási Minisztérium látókörében egyáltalán megjelenjen. A szóban forgó társadalmi réteg sok tekintetben különbözik mindazon rétegektől is, amelyek ma a szociális ellátás látókörébe esnek. Itt nem veszélyeztetett gyermekekről, nem széteső családokról van szó elsősorban, tehát nem tipikus gyermekvédelmi esetekről. Nem az otthoni környezet veszélyezteti e gyermekeket, hanem az iskolarendszer kegyetlen szelekciós mechanizmusa. Többnyire jól működő, teljesen normális, ám igen szegény sorsú családok azok, amelyeknek gyermekeit a magyar iskolarendszer képtelen integrálni. Mindezekelőtt az a szociokulturális távolság igényel szociálpedagógiai kezelést, amelyet az

iskolarendszer e családoktól tart. A szülők végzettsége, a települési hátrány, a tartós munkanélküliség, az egészségi állapot s a tanulmányi, társadalmi pozíciók egyéb jól mérhető tényezői rajzolják körül ezt a csoportot. Olyan szociális problémák ezek, amelyek kezelésében az anyagi segítség mellett mindenekelőtt a társadalmi rétegeket elválasztó rendies korlátok, kommunikációs gátak lebontásának van szerepe.

A réteget körülíró, fent felsorolt szociális kritériumok folytonos mérése az intézkedések alapfeltétele. E nélkül célt téveszt a legjobb kormányzati szándék is, amint erre az elmúlt évtizedben sajnos számos példa adódott, s adódik ma is. Konceptiózus megközelítéssel azonban két évtized alatt minimalizálni lehet azt a néhány százezer főre kiterjedő roma népnomort, amely ma jogosan nyugtalanítja nyugati partnereinket.

Az oktatásirányítás fejlesztési politikájának kialakításakor ennek a szociológiai kritériumokkal behatárolható lakosságcsoportnak az elérésére kell összpontosítani az erőfeszítéseket. A fejlesztési programokhoz való hozzáférés feltételül kell szabni azt, hogy az adott intézmény, program milyen arányban keresi és találja meg az oktatási rendszer peremére szorult réteget.

Sajnos az oktatásirányítás jelenlegi eszköztárából még hiányzanak az itt elvégzendő feladatok finanszírozásához szükséges mérési kritériumok és normatívák. A célcsoport és a feladatok beazonosítása helyett jelenleg az egyes intézmények finanszírozása történik, jórészt rövid távú pályázati forrásokból és igen egyenetlen módon. Ennek következtében az ország legérintettebb északkeleti negyedében még ki sem rajzolódott az az ellátórendszer, amely szembenézhetne az iskolázatlanság újratermelődésének tendenciáival.

Óra a Gandhi Gimnáziumban

2. A CÉL KIJELÖLÉSE •

Véleményünk szerint az állami erőfeszítéseknek a korszerű képzettség tömeges elérésére kell irányulnia. Az érettségi, a felsőfokú szakképzettség, a számítógép, a nyugati nyelv ma már nem lehet a tehetséges kevesek kiváltsága, hiszen a munkaerőpiacon ezek hovatovább minimumfeltételek. Olyan irányban kell változtatni az oktatásirányítás fejlesztési politikáját, hogy mérni lehessen az egyes intézmények eredményeit ebben a tekintetben.

Sajnos ma erőteljesen érvényesül az a szemlélet, amely cigány fiatalok esetében a reális célt mindössze az általános iskola elvégzésében és bizonyos piacképtelen szakképesítések megszerzésében jelöli meg. E nézet szorosan kötődik olyan oktatási-nevelési intézményekhez, amelyek a társadal-

mi változások következtében elvesztették eredeti piacaikat. Bármilyen fájdalmas is ezen intézmények számára, mégis ki kell mondani: a megoldás nem az idejétmúlt képzési formák fenntartása a kiszolgáltatott rétegek kárára, hanem a diákság átirányítása az érettségit, nyelvismeretet, számítástechnikai jártasságot adó képzések felé. Az oktatásirányítás elmúlt évtizedében még egyáltalán nem felismerhető ennek a problémának az értelmezése. A roma fiatalok jövőjét pedig ma döntően a fent jelzett pedagógiai zsákutca határozza meg.

A kiutat az óvodától az egyetemig a pedagógiai célkitűzések, módszerek, szervezeti megoldások teljes felfrissítése, átfogalmazása nyithatja meg. Ne legyenek illúzióink: a frissítés elodázása komoly erőnek áll az érdekében. Közép- és Kelet-Európában évszázados strukturális kényszerek jelölik ki a cigányság helyét a falu végén. Ezek a társadalmi tények az iskolákban éppúgy megjelennek, mint a társadalom bármely szeletében. Elmozdulás csak akkor várható, ha a pedagógusok közvetlenül a változtatásban válnak érdekeltté.

Felfogásunk szerint minden olyan óvodának, iskolának, kollégiumnak, kiegészítő programnak, amely állami pénzt vesz igénybe cigány gyermekek, fiatalok „felzárkóztatása” címén, világosan definiált és egységesen mérhető célokkal kell rendelkeznie a gyermekek iskolai és továbbtanulási sikerességének növelésében.

3. AZ ESZKÖZÖK MEGHATÁROZÁSA •

Nyilvánvaló, hogy a továbbtanuló cigány fiatalok előtt álló óriási mobilitási lépés megtételéhez a szokványos eszközök nem elégségesek. Az Oktatási Minisztérium által (főként nem cigány fiatalok számára) indított országos tehetséggondozási program hasonló mobilitási lépés megtételéhez hagyományos pedagógiai eszköztárat, két és félszeres fejkvóta-ráfördítést, valamint havi ösztöndíjat vesz számításba.

Azok a programok, intézmények, amelyek kifejezetten a cigány fiatalok közép- és felsőfokú továbbtanulásához rendelnek mérhető módon hatékony pedagógiai eszközöket, szinte kivétel nélkül a civil társadalom kezdeményezései. Az állami oktatásirányítás olykor egyedileg befogadja ezeket, olykor pedig távolságtartóan figyelni őket. Az állami oktatási rendszerbe alig szívárognak át az ezekben kiértelt korszerű módszerek, eszközök. A kezdeményezések finanszírozásában ma egyeduralgó pályázatok rendszere a rövid távú gondolkodást erősíti, és kizárja a munka eredményességének egységes, országos mérését. A Phare-programok megjelenése egyelőre pusztán az anyagi feltételeken

javít, a rendszer egyenetlen jellegén nem változtat. A kiszámítható állami fejlesztési politika mindmáig várta magára. Ez a hiány folytonos létbizonytalanságban tartja a legértékesebb kezdeményezéseket, és kilátástalanná teszi, hogy egyes igazán rászoruló térségekben átfogó problémakezelés induljon el.

3.2 (...) Ma már könnyedén át lehetne térni a feladatfinanszírozásra. A rendszer ilyen irányú változtatása e pillanatban minimális többletköltséggel járna, közép-távon pedig megnyitná a lehetőséget a szükséges ellátórendszer kiépülésére az ország keleti felében.

3.3 Ilyen körülmények között a roma fiatalok iskolai, továbbtanulási és elhelyezkedési sikerességének gondjaira adott módszertani válaszok aránytalanul nagy része ma a magán-, egyházi, alapítványi és közalapítványi szférában lelhető fel. Kézenfekvő volna e tapasztalatok, szakemberek, modellek integrálása az állam fejlesztési politikájába. A tapasztalatok állami feldolgozására azonban egyelőre nem mutatnak jelek. E szakmai aprómunka hiányában ma a legpozitívabb kormányzati szándékok sem hoznak érzékelhető eredményt.

Szomorú példát nyújt e hiányra a családok támogatására irányuló korszerű kormányzati elképzelések sorsa. A családot középpontba állító, negyedik éve érvényben levő kormányzati koncepció a cigánysággal kapcsolatos oktatási lépések területén elakadt. Nem indult meg az oktatásirányítás érdemi párbeszéde az egyházakkal, és a cigány családokra építő, e vonatkozásban eredményeket felmutató intézményi modellekkel azon koncepciók átdolgozása érdekében, amelyet a családelenes, szovjet típusú intézmények hagytak ránk. Ma is legitim állami fejlesztési modell az a felfogás, mely a cigány család visszahúzó erejéről beszél, és a cigány gyermekeket egészen korai életkorban kiragadja otthoni környezetükből. Ebben a vonatkozásban sürgős szükség van a minisztérium támogatási elveinek felülvizsgálatára.

Szélesebb összefüggésben is sürgető szükség lenne azoknak a pedagógiai és szociális eszközöknek a módszeres áttekintésére, amelyek mérhető eredményeket mutatnak fel az elmúlt évtizedben. Ehhez a koncentrált egyeztetőmunkához tapasztalt szakemberek kijelölésére van szükség az Oktatási Minisztérium, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, az Ifjúsági és Sportminisztérium, valamint a Szociális és Családügyi Minisztérium részéről. Az eszközök áttekintésének azzal az eredménnyel is kell járnia, hogy megalapozott pénzügyi számítások készüljenek a magyar társadalom perspektíva nélküli rétegeinek oktatási mobilitására vonatkozóan. A működő intézmé-

nyek ma már kellő támpontokat nyújtanak egy ilyen számítás elvégzésére. Véget kell vetni az egyes intézmények külön-külön való finanszírozásának, és át kell térni az elvégzett feladatok finanszírozására.

3.4 Az Oktatási Minisztérium felméréseiből azt is pontosan tudjuk, melyek azok a ráfordítások, amelyek nem hoztak eredményt. A közvélemény egy része sajnos az amúgy is bünbak helyzetben lévő cigányságot okolja a rosszul elköltött pénzek miatt, tehát az eredményeket nem produkáló állami költséghelyek mielőbbi átfogalmazása morális kötelessége a magyar államnak.

A milliárdos nagyságrendű etnikai fejkvóták az Oktatási Minisztérium felmérései szerint nem járulnak hozzá érzékelhető mértékben a cigány diákok versenyképességének növeléséhez, viszont sok helyütt ösztönzik a szegregáció különböző formáinak létrejöttét. Az eltérő tantervű osztályok és iskolák rendszere az évek során szintén számos áldatlan konfliktus forrásává vált. E két területen tehát gyökeresen át kell formálni az oktatásirányítás eszközeit. Ebben a valós szükségletek és a cigányság igényei szerint kell eljárni.

(...) Biztosak vagyunk abban, hogy a kormány elfogadja segítő szándékunkat, és komolyan veszi az elismert szakemberek tapasztalatait. Szilárd meggyőződésünk, hogy államunk vezetésében megvan a politikai szándék e nehéz kérdésekkel való szembenézésre.

A DOKUMENTUM ALÁÍRÓI

Ambrus Péter szociológus, a Dzsumbuj című könyv szerzője; Bogdán János, a Zalakomári Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke; Csovcsics Erika tanár, a pécsi Gandhi Gimnázium igazgatója; Derdák Tibor szociológus, a pécsi Galilei Alapítvány elnöke; Elbert Márta filmrendező, a Fekete Doboz vezetője; Farkas Pál főigazgató, „A Tan Kapuja” Buddha Főiskola; Fleck Gábor szociológus; Gelsei Gábor esperes, a Hodászi Görög Katolikus Egyházközség lelkesze és a Szent Illés Otthon és Menedékház igazgatója; Imrei István tanár, a tiszabői Freinet Műhely és a Palacsinto Glaszo vezetője; Kemény István szociológus; Királyné Krizsán Ágnes óvónő, a Miskolci Cigány Kisebbségi Önkormányzat tagja; Lukács Barnabás tanár, a szalézi rend kazincbarcikai Don Bosco Iskolájának igazgatója; Nagy Sándorné, az Edelényi Alapítványi Óvoda, Általános Iskola és Szakiskola igazgatója; Orsós János diák korelnök, Amrita Egyesület, Pécs, a János vitéz beás műfordításának egyik alkotója; Palkó László, Gilvánfa község polgármestere; Rostás Mária operatőr; Takács Éva, a Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar Társadalom- és Nyelvtudományi Intézet népismereti és romológia tanszék vezetője; Tenigl Takács László főiskolai tanár, az Amice Egyesület elnöke; Szőke Judit jogász, a Józsefvárosi Tanoda igazgatója; Varga Aranka tanár, a Faág Baráti Kör elnöke; Varga Gusztáv, a Kalyi Jag Együttes vezetője